

Thực trạng hệ thống vườn hoa công cộng trong khu nội đô lịch sử của đô thị Hà Nội

The current situation of public garden system in the historic inner capital area of Hanoi

Lê Quân, Nguyễn Hoàng Minh

Tóm tắt

Hệ thống cây xanh mặt nước nói chung và hệ thống vườn hoa công cộng nói riêng tại thủ đô Hà Nội đã góp phần tạo nên hình ảnh của thủ đô xanh và bền vững, thành phố vì Hòa Bình. Đặc biệt trong khu nội đô lịch sử của đô thị Hà Nội, một khu vực có mật độ phân bố dân cư cao, tuy nhiên tỷ lệ cây xanh trên đầu người còn thấp, diện tích dành cho các không gian xanh, không gian mở còn thiếu... Trong tương lai hệ thống vườn hoa công cộng sẽ đóng vai trò và có vị thế ngày càng lớn hơn trong cuộc sống của người dân đô thị. Bài viết này cung cấp một số kết quả và phương pháp tiếp cận đánh giá thực trạng hệ thống vườn hoa công cộng khu nội đô lịch sử của đô thị Hà Nội dưới góc nhìn của cộng đồng, là những người sử dụng chính, dân cư khu vực và trên toàn thành phố, khách vắng lai có sử dụng vườn hoa.

Từ khóa: Vườn hoa công cộng, Khu vực nội đô lịch sử, Thiết kế đô thị

Abstract

The system of trees and water surface in general and the system of public gardens in particular in Hanoi capital have contributed to creating the image of a green and sustainable capital, a city for peace. Especially, in the historic inner capital area of Hanoi, which have a high population density, where the percentage of trees per capita is low, the area for green and open spaces are still lacking... and in the future, the public garden system will play an increasingly larger role and position in the urban residents lifestyle. This paper outlines some results and approaches to assessing the current status of the public garden system in the historic inner capital area of Hanoi from the perspective of the community, the main users, the residents of the area and throughout the city, visitors who use the flower garden.

Key words: Public garden, Historic inner capital area, Urban design

PGS. TS. Lê Quân

TS. Nguyễn Hoàng Minh

Trường Đại học Kiến trúc Hà Nội

ĐT: 0913304881

Email: lequandhkt@yahoo.com

Ngày nhận bài: 24/5/2021

Ngày sửa bài: 04/5/2021

Ngày duyệt đăng: 05/5/2021

1. Tổng quan về cây xanh, vườn hoa công cộng trong khu vực nội đô lịch sử Hà Nội

Hệ thống cây xanh, công viên vườn hoa đô thị của Hà Nội được hình thành và phát triển bắt đầu từ thời Pháp thuộc, chủ yếu là các vườn hoa ở khu vực thuộc quận Hoàn Kiếm và Ba Đình, lớn nhất thời đó là vườn Bách Thảo (nay là công viên Bách Thảo) kết hợp nghiên cứu các loại thực vật, cây trồng. Người Pháp cũng tận dụng hài hòa những khoảng trống giữa các giao lộ và biến chúng thành một không gian xanh là vườn hoa.

Giai đoạn những năm 60 của thế kỷ XX, từ những bãi rác cũ, hai công viên đầu tiên được xây dựng bởi chính những người dân Thủ đô mà nòng cốt là lực lượng thanh niên tình nguyện: công viên Thống Nhất và công viên Thủ Lệ. Những công trình đã tạo thêm những không gian nghỉ ngơi, vui chơi mới cho người dân Thủ đô thời điểm đó cho đến bây giờ vẫn là hai không gian xanh quý giá của thủ đô Hà Nội.

Giai đoạn từ năm 1960-1980, nhiều các khu chung cư được hình thành trên địa bàn thành phố và vấn đề cây xanh đều được quan tâm đúng mức, đạt tiêu chuẩn, khoảng cách giữa các dãy nhà được dành cho cây xanh với những hàng cây Phượng, Bằng Lăng, Bạch Đàn... có tác dụng rõ rệt trong việc điều hòa khí hậu (như khu tập thể Thành Công, Kim Liên, Trung Tự, Khương Thượng). Trong giai đoạn cuối thế kỷ 20, áp lực của kinh tế xã hội, việc thiếu kiểm soát trong quản lý đô thị và đặc biệt là sự gia tăng dân số cơ học đã tạo nhiều áp lực nặng nề (nhất là về nhà ở), khiến cho những vườn hoa cây xanh, dải cây xanh đường phố, các không gian xanh của các khu nhà, cũng như hệ thống mặt nước không những không phát triển được mà còn bị thu hẹp, chiếm dụng cho các mục đích khác và bị ô nhiễm.

Trong những năm gần đây với sự thay đổi nhận thức, tư duy, bằng những chỉ đạo kiên quyết của các cơ quan quản lý đã phần nào hạn chế dần những biểu hiện xâm lấn quỹ đất cây xanh, mặt nước trên địa bàn thành phố, từ các vườn hoa hiện có trong các khu nhà ở, đến các công viên khu vực. Thành phố đã xây dựng mới một số công viên, vườn hoa như công viên Hòa Bình, vườn hoa 1-6, các vườn hoa, vườn dạo trong các khu đô thị mới như Mỹ Đình 1, Mỹ Đình 2, khu đô thị Văn Quán... Nhiều tuyến phố của Hà Nội có những đổi thay từng ngày. Chương trình trồng 1 triệu cây xanh giai đoạn 2016-2020 đã về đích sớm trước 2 năm, trồng bổ sung 600.000 cây xanh giai đoạn 2019-2020, hàng loạt cây xanh đã được trồng mới, thay thế, phủ xanh nhiều tuyến phố, trục đường giao thông, khiến cảnh quan đô thị trở nên xanh hơn, đẹp hơn. Đặc biệt, nhiều tuyến đường như: Kim Mã, Láng, Giảng Võ, Hoàng Diệu, Lê Hồng Phong, Trần Khát Chân, Đại Cồ Việt,... được cải tạo, chỉnh trang, trồng bổ sung hệ thống cây bụi, mành, khóm, cây hoa, đã tạo bước đột phá về không gian, tạo mỹ quan, cảnh quan đồng bộ, đặc biệt trong khu vực nội đô lịch sử thành phố Hà Nội.

2. Vai trò, tính chất, chức năng của các vườn hoa công cộng trong khu vực nội đô lịch sử Hà Nội

Hệ thống cây xanh vườn hoa trong các đô thị trên thế giới từ lâu đã là một thành phần không thể thiếu trong cấu trúc phát triển của đô thị, tạo lập cảnh quan khu vực đặc biệt trong các thành phố Châu Âu, thành phố Hà Nội đã từng được xây dựng với mục tiêu xây dựng là một Paris thu nhỏ cũng đã có những cấu trúc của hệ thống vườn hoa, quảng trường vẫn còn tồn tại đến nay trong khu vực nội đô lịch sử Hà Nội, góp phần tạo nên hình ảnh rất riêng của Hà Nội.

Hà Nội là một thành phố nhiệt đới với nhiệt độ trung bình 23.6°C, các tháng mùa hè nhiệt độ trung bình luôn ở mức 29,2°C, độ ẩm cao hơn 80%,

Hình 1. Vị trí các vườn hoa trong khu vực nội đô lịch sử Thành phố Hà Nội

Hình 2. Bản đồ phân loại vườn hoa khu vực nội đô lịch sử Hà Nội theo quy mô

Hình 3. Bản đồ phân loại vườn hoa khu vực nội đô lịch sử Hà Nội theo giá trị văn hoá, lịch sử và đặc trưng

nắng nóng và oi bức, vì vậy nhu cầu cây xanh bóng mát và không gian mặt nước rất quan trọng đối với cuộc sống của người dân đô thị. Bên cạnh vai trò truyền thống như một yếu tố cảnh quan đặc trưng và không gian nghỉ ngơi thư giãn không thể thiếu của thành phố, hệ thống cây xanh, mặt nước còn là tiềm năng giúp điều hoà khí hậu, lọc bụi, tăng khả năng thấm, thoát nước mưa, như vậy vừa giảm mức độ ngập úng trong mùa mưa lũ vừa bổ sung dần dần lượng nước ngầm.

Ngoài ra, những năm gần đây, thành phố đứng trước một loạt các nguy cơ tai biến tự nhiên như suy giảm tài nguyên

nước ngầm, đồng thời kéo theo hiện tượng sụt lún, ảnh hưởng phá huỷ tới nhiều công trình kiến trúc và hạ tầng. Vì vậy, về lâu dài cần hạn chế khai thác nước ngầm quá mức và thực hiện nhiều biện pháp bổ sung lượng trữ nước ngầm, mà một trong những giải pháp là tăng mức độ thấm nước xuống đất thông qua hệ thống cây xanh, mặt nước tăng cường vai trò của nó trong việc tạo lập hình ảnh đô thị cũng như đánh giá chất lượng sống của người dân đô thị.

Không gian xanh trong thành phố là một trong những nhu cầu thiết yếu nhất của người dân, là một chức năng không thể thiếu của việc tổ chức không gian thành phố và là một

Hình 4. Biểu đồ đánh giá sự cần thiết có hàng rào và các dịch vụ tại vườn hoa

bộ phận quan trọng của việc tạo lập sự cân bằng trong hệ sinh thái đô thị của Thủ đô Hà Nội. Tạo không gian xanh cho Thủ đô nhằm khắc phục dần tình trạng ô nhiễm do sự phát triển ồ ạt thiếu kiểm soát của đô thị. Chức năng của nó là tạo ra cảnh quan tự nhiên cho thành phố, ngay cả ở trung tâm, đóng góp vào việc chống lại các yếu tố gây tác hại cho môi trường đô thị.

3. Thực trạng hệ thống vườn hoa công cộng trong khu vực nội đô lịch sử thành phố Hà Nội

Đánh giá về tổng thể, hệ thống các công viên, vườn hoa của Hà Nội được chia thành 03 loại hình chủ yếu là công viên văn hóa tổng hợp, công viên chuyên đề và vườn hoa, vườn dạo trong đó, hệ thống vườn hoa chiếm tỷ lệ khoảng 65%. Hệ thống công viên vườn hoa công cộng thuộc quản lý cấp thành phố với tổng số 30 vườn hoa thuộc khu vực các quận nằm trong khu vực nội đô lịch sử Hà Nội được xác định chủ yếu với 02 nhóm tính chất vườn dạo hoặc vườn hoa. Số lượng vườn hoa công cộng tập trung chủ yếu ở quận Hoàn Kiếm (10 vườn hoa), Ba Đình (07 vườn hoa) các vườn hoa được hình thành từ lâu đời, chủ yếu là vườn hoa, vườn dạo quy mô nhỏ, phục vụ nhu cầu nghỉ ngơi, thư giãn của người dân. Trong nghiên cứu này hệ thống vườn hoa công cộng được xem xét phân loại theo 05 đặc điểm, tiêu chí nổi bật của từng vườn hoa và xem xét đánh giá các đặc điểm tương đồng trong hệ thống phân loại vườn hoa để phân loại đánh giá khảo sát.

1) Đặc điểm về vị trí: được phân loại dựa trên đặc điểm vườn hoa là quảng trường (QT) hay nút là các giao thông hoặc dọc theo các tuyến giao thông (GT).

2) Đặc điểm về quy mô: được phân loại với 04 mức quy mô diện tích >1ha; từ 0,4-1ha; từ 0,2-0,4ha; <0,2ha. Tiêu chí quy mô được xây dựng nhằm phân loại các vườn hoa có quy mô diện tích tương đồng có thể kết hợp các hoạt động đa chức năng, nhưng không phản ánh được các giá trị, chất lượng vườn hoa hoặc mức độ cũng như tính hấp dẫn của vườn hoa.

3) Đặc điểm về giá trị lịch sử văn hóa: được đánh giá dựa trên các đặc điểm vị trí có gắn với các mốc địa điểm lịch sử văn hóa hoặc gắn với các công trình có ý nghĩa lịch sử, văn hóa. Ví dụ vườn hoa Lý Thái Tổ.

4) Chức năng theo đơn chức năng và đa chức năng

+ Vườn hoa đơn chức năng (I) là các vườn hoa chủ yếu là phục vụ người đi bộ đến dạo chơi và nghỉ ngơi trong thời gian ngắn, không có công trình xây dựng phức tạp;

+ Vườn hoa đa chức năng (II) là vườn hoa có kết hợp sử dụng với các chức năng khác như tổ chức sự kiện văn hóa, cộng đồng.

5) Cảnh quan môi trường: là các vườn hoa độc lập hoặc kết hợp với không gian cảnh quan khác (như mặt nước, quảng trường) tạo nên các không gian cảnh quan hấp dẫn mang dấu ấn, điểm mốc đô thị hoặc tạo nên sự thay đổi tích cực về môi trường đô thị.

Hình 5. Vườn hoa Diên Hồng (con Cóc), quận Hoàn Kiếm

Hình 6. Minh hoạ chồng lớp bản đồ lịch sử vườn hoa Cổ Tân, quận Hoàn Kiếm

Hình 7. Minh hoạ chồng lớp bản đồ cây xanh vườn hoa Cổ Tân, quận Hoàn Kiếm

Hình 8. Minh hoạ mặt cắt cảnh quan vườn hoa Cổ Tân, quận Hoàn Kiếm

1- VƯỜN HOA THANH NIÊN

1- TH- TN

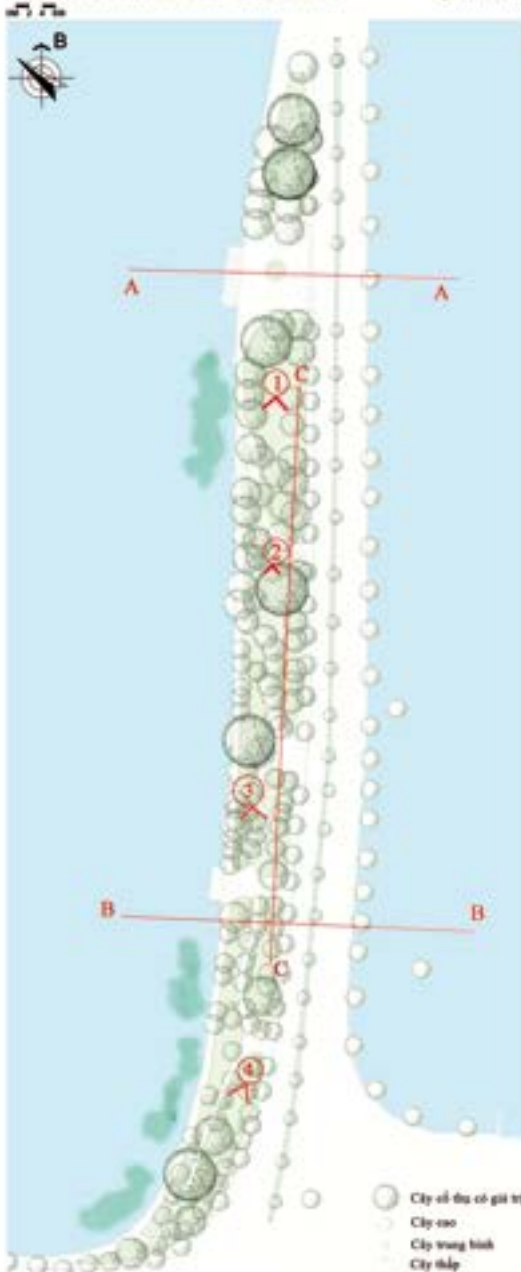
VỊ TRÍ VƯỜN HOA TRONG QUẬN TÂY HỒ

VỊ TRÍ VƯỜN HOA THANH NIÊN

HÌNH ẢNH HIỆN TRẠNG VƯỜN HOA THANH NIÊN

MẶT BẰNG HIỆN TRẠNG CÂY XANH

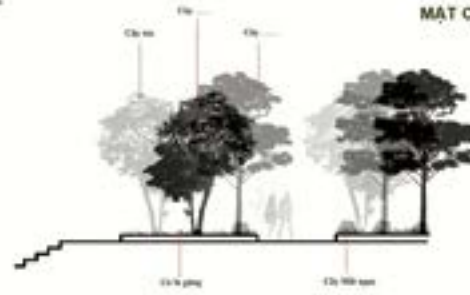
- Cây cổ thụ có giá trị
- Cây cao
- Cây trung bình
- Cây thấp

HÌNH ẢNH HIỆN TRẠNG CÂY XANH

MẶT CẮT CÂY XANH

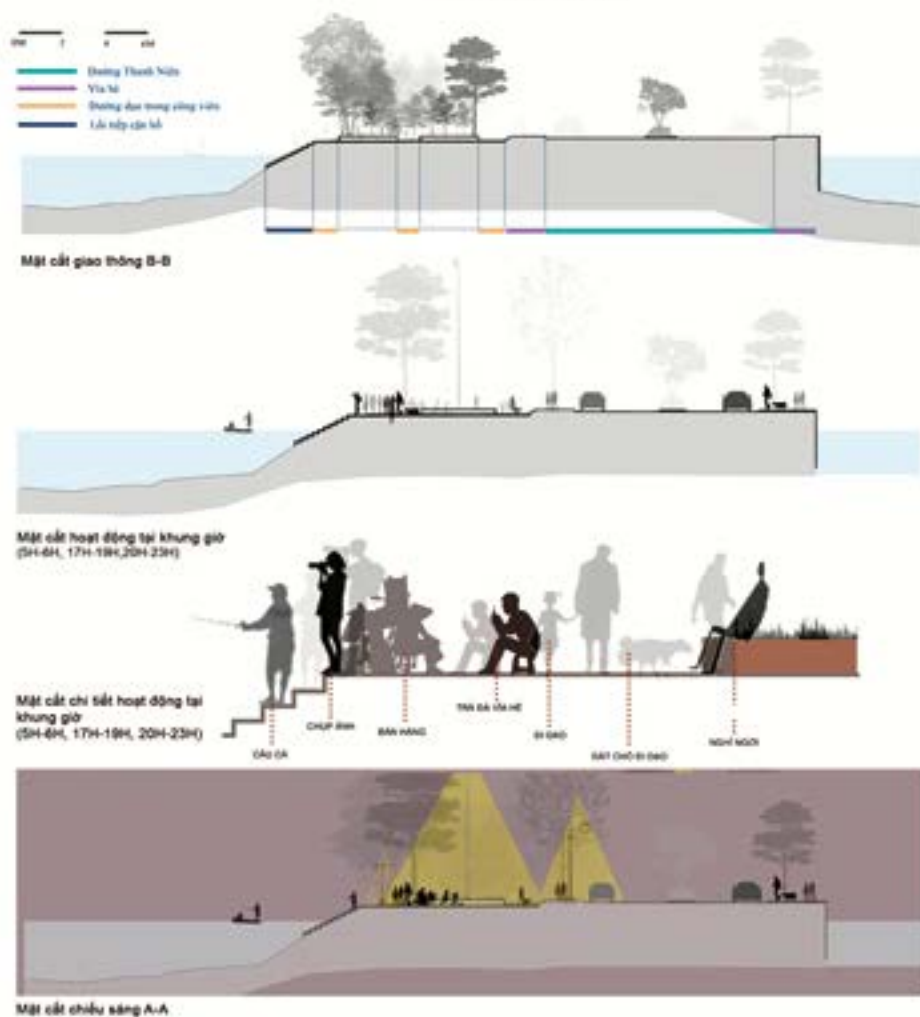
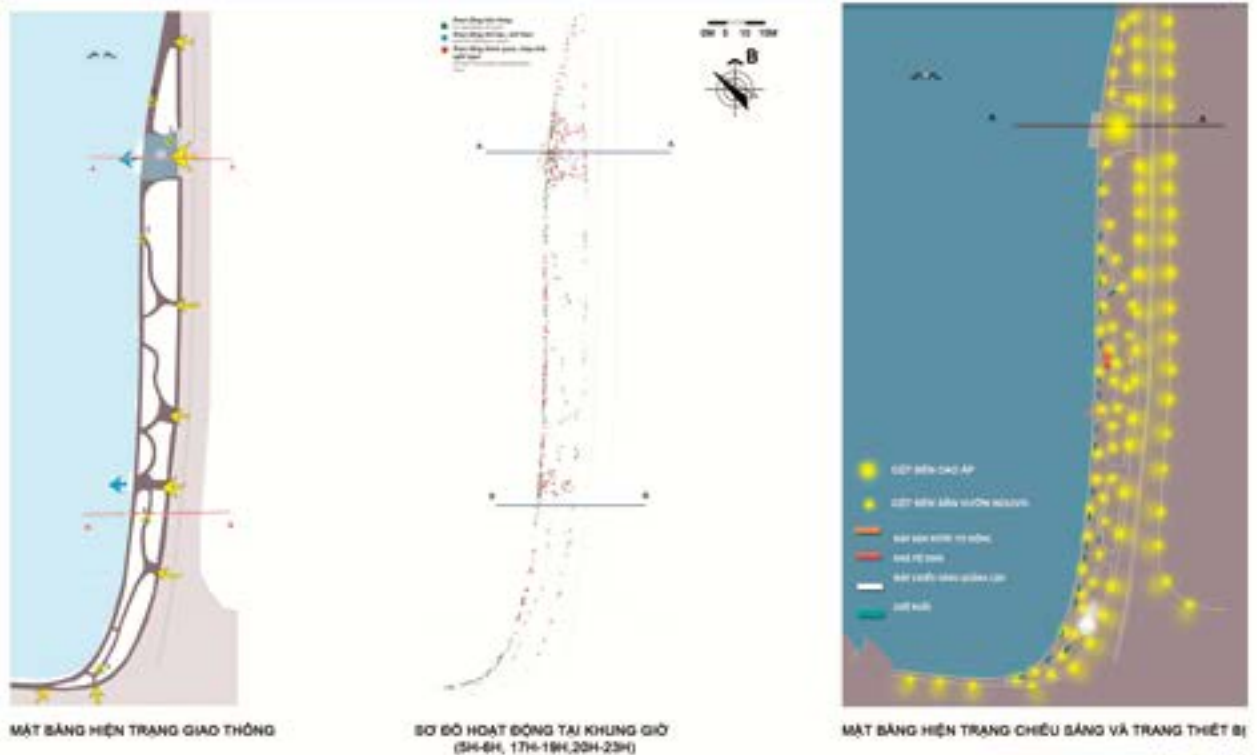

MẶT CẮT CÂY XANH

Hình 9.

1- VƯỜN HOA THANH NIÊN

1.TH.TN

Hình 10.

(xem tiếp trang 69)

Thực trạng hệ thống vườn hoa công cộng...

(tiếp theo trang 9)

Kết quả khảo sát và phân tích hiện trạng hệ thống vườn hoa công cộng khu vực nội đô lịch sử Hà Nội của nhóm tác giả thực hiện cho thấy trong tổng số 30 vườn hoa trong khu vực nội đô lịch sử Hà Nội được khảo sát, có 14 vườn hoa có diện tích nhỏ hơn 0,4 ha, 11 vườn hoa có diện tích từ 0,4 đến 1ha và 5 vườn hoa có diện tích lớn hơn 1ha. Bên cạnh đó, có tới 14 trên tổng số 30 vườn hoa khu vực nội đô lịch sử có giá trị về lịch sử, văn hoá và các vườn hoa còn lại đều là những không gian công cộng có giá trị trong đô thị.

Việc phân loại các vườn hoa sơ bộ cho phép nhóm tiến hành nghiên cứu sâu hơn cho từng nhóm và xây dựng cơ sở dữ liệu đánh giá thực trạng. Một trong những hệ thống cơ sở dữ liệu thực trạng thu được từ hơn 300 phiếu điều tra với các đối tượng được khảo sát chủ yếu là người trưởng thành 23-60 tuổi (58,3%) và người về hưu trên 60 tuổi, trẻ em dưới 14 tuổi và thanh thiếu niên từ 14-22 tuổi. Kết quả khảo sát cho thấy các thông tin cụ thể phản ánh về mức độ sử dụng vườn hoa hay mức độ đáp ứng của các vườn hoa công cộng hiện nay bao gồm tổng thể nhiều vấn đề từ yếu tố kiến trúc cảnh quan. Cụ thể:

Về mức độ tiếp cận: Các đối tượng có phạm vi tiếp cận đến các vườn hoa khá đa dạng, trong đó dưới 500m chiếm chủ yếu là 41,7%, từ 0,5-2km là 25% và trên 5km chiếm 33,3%. Các phương tiện chủ yếu sử dụng di chuyển đến vườn hoa chủ yếu là đi bộ (41,7%), xe máy (25%), ô tô buýt (8,3%), còn lại là ô tô cá nhân. Tần suất sử dụng vườn hoa hàng ngày chiếm tỷ trọng 56,3%, 1 tháng 1 lần khoảng 16,7%, vài tháng 1 lần khoảng 16,7%.

Về khung giờ sử dụng: Đa số người dân có thói quen sử dụng vườn hoa rất thường xuyên, có tới 58,3% người dân được hỏi có thói quen ra vườn hoa hàng ngày vào các khung giờ cố định, chủ yếu vào khoảng 6h-9h hàng ngày và các hoạt động chủ yếu tại vườn hoa là nghỉ ngơi, thư giãn, đi dạo và thể dục thể thao.

Về chất lượng không gian, cây xanh và các trang thiết bị trong vườn hoa

Nhìn chung chất lượng các công viên, vườn hoa không đồng đều, ở các quận nội thành cũ (đặc biệt là quận Ba Đình và Hoàn Kiếm) hệ thống công viên, vườn hoa đã được hình thành hoàn chỉnh và duy trì tốt, mang lại giá trị thẩm mỹ, giá trị cảnh quan cho đô thị và góp phần nâng cao chất lượng cuộc sống của người dân đô thị. Ở các công viên, vườn hoa trong các khu vực khác, các tiện ích trong công viên như khu vệ sinh, ghế đá, thùng rác, chưa được chú trọng và đều chưa đảm bảo yêu cầu về vệ sinh môi trường và mỹ quan,

mặc dù vậy khu vực nhà vệ tại khu vực vườn hoa được cộng đồng đánh giá là cần thiết và cần bổ sung. Đối với khu vực bãi đỗ xe đang được tận dụng nhiều quanh khu vực các vườn hoa, cho thấy sự thiếu hụt về chỗ đỗ xe đối với khu vực và cả bãi đỗ xe.

Theo khảo sát có nhiều vườn hoa có hệ thống camera an ninh, tuy nhiên khi được hỏi có đến 58,3% cho rằng không cần thiết phải có camera an ninh. Điều này chứng tỏ đối với cộng đồng dân cư các vườn hoa công cộng khu vực nội đô lịch sử khá an toàn, điều này có được từ vị trí vườn hoa cũng như thiết kế vườn hoa khá mở ít các điểm khuất với hệ thống cây xanh được cắt tỉa và chăm sóc khá tốt.

Các vườn hoa được thu thập dữ liệu qua các thời kỳ và hệ thống hóa lại theo chu trình lược sử hình thành và phát triển của hệ thống 30 vườn hoa công cộng khu vực nội đô lịch sử thành phố Hà Nội.

Thực trạng chi tiết kiến trúc cảnh quan, cây xanh trang thiết bị đô thị, hạ tầng kỹ thuật khác được thực hiện vẽ ghi. Đặc biệt là các không gian kiến trúc cảnh quan và hoạt động của vườn hoa, trong đó lưu ý tới hệ thống cây xanh của các vườn hoa cũng như các lớp kiến trúc cảnh quan lân cận khu vực vườn hoa.

Các yếu tố kiến trúc cảnh quan thông qua mặt cắt cảnh quan làm rõ tính chất không gian của vườn hoa và xác lập ảnh hưởng tổ chức không gian vườn hoa và khu vực lân cận nhằm có thể đánh giá thước đo về tổ chức không gian, chiều cao cũng như các khoảng trống không gian, tầm nhìn khu vực lân cận.

Hình 9, Hình 10 là minh họa tổng hợp các đánh giá kiến trúc cảnh quan đối với vườn hoa Thanh Niên được xem xét đánh giá dưới nhiều góc nhìn khác nhau về kỹ thuật và nghệ thuật.

4. Kết luận, kiến nghị

Phân tích, đánh giá thực trạng hệ thống vườn hoa công cộng khu vực nội đô lịch sử Hà Nội theo các yếu tố kiến trúc cảnh quan các vườn hoa công cộng khu vực nội đô lịch sử được thực hiện theo các phương pháp truyền thống lồng ghép góc nhìn mới từ các quan điểm đánh giá của cộng đồng.

Kết quả đánh giá là cơ sở bước đầu trong việc xây dựng đề xuất giải pháp tổ chức kiến trúc cảnh quan vườn hoa công cộng khu vực nội đô lịch sử của thành phố với phương pháp tiếp cận mới gắn với sự tham gia cộng đồng./

Tài liệu tham khảo

1. Báo cáo 421/BC-SXD về công tác phát triển hệ thống cây xanh trên địa bàn thành phố Hà Nội, từ năm 2016 đến năm 2019;
2. Đánh giá mức độ hài lòng của người dân đối với dịch vụ công viên công tại Hà Nội (công viên Thống Nhất, Bách Thảo, Indiragandi), 2012;
3. Đỗ Hậu - Quy hoạch xây dựng đô thị với sự tham gia của cộng đồng - NXB Xây dựng
4. Đỗ Hậu - Xã hội học đô thị - NXB Xây dựng
5. Nguyễn Thị Hiền, Quản lý đô thị trong bảo tồn và quản lý vườn hoa/sân chơi khu dân cư trong các quận nội đô Hà Nội tháng 3 năm 2015,
6. Quy hoạch chung xây dựng thủ đô Hà Nội đến năm 2030, tầm nhìn đến năm 2050;
7. Quy hoạch hệ thống cây xanh, công viên, vườn hoa và hồ thành phố Hà Nội đến năm 2030, tầm nhìn đến năm 2050;
8. Nguyễn Tuấn Anh, Tài liệu giảng dạy lý thuyết kiến trúc cảnh quan, 2017;